

Роман Балаян: «Я не хотів його втрачати»

Познайомився з Іваном Миколайчуком я 1965 року. Для своєї курсової роботи «Дезертир», де знімалися Зоя Недбай і Юрій Дубровін, шукав українську пісню. Прийшов на Жилянську до Миколайчуків. Іван з Марічкою наспівали кілька пісень на сюжет моєї роботи, і серед них я вибрав «Дощик іде, накрапає». Переддипломну роботу «Вербна неділя» я знімав разом з оператором Михайлом Беліковим і акторами Олександром Биструшкіним та Валерією Чайковською – там є пісня, яку Марічка співає. І в дипломній роботі «Злодій» за Марком Черемшиною також є дві пісні, нею проспівані. Я пам'ятаю, коли Марічка співала, ми текст міняли – ближче до нашого змісту. Вона каже, що так не можна. Іван на те: «Треба!». 1968 року, коли я їздив з групою на півтора місяця в Косів знімати диплом (які часи були!), я навчився говорити по-українськи з гуцульським діалектом. Першим, кого я зустрів у Києві після повернення, був Іван. Я до нього: «Здоров був, Іване!» і далі по-гуцульськи. «Що з тобою?» – запитує. Кажу, мовляв, за півтора місяця навчився. «Не може бути! Ти, мабуть, знав раніше», – не повірив Іван.

Потім на тривалий час ми розійшлися. І от 1976 року якось на студії зустрічаю Івана – він сидів у холі на третьому поверсі. «Послухай, – кажу, – я розповім тобі один задум». І почав розповідати, не називаючи твору. Він відразу вгадав, що це «Відлюдько». А я вже придумав три чверті сценарію про життя лісника. Й кажу: «Мені потрібна людина, яка добре знає ліс». А він: «Я знаю». Іван завжди був хвальком, тому я не дуже повірив. Помітивши це, він пояснив: «З семи до одинадцяти років я працював лісником». «Ну і що ти можеш мені сказати про ліс?» Він розповів історію, яка мене вразила. Іде лісник по лісу і раптом помічає, що синиць багато в одному місці, кружляє. Він озирається і бачить повалене дерево. Віддирає кору і перевертає її. Синиці накидаються на ту кору – для них це справжній бенкет. І я запросив його у співавтори. Через три дні ми поїхали на Русанівські сади – на чиюсь покинуту дачу писати сценарій. Частина я писав, частину – він. У мене телеграфний стиль, в нього – українське бароко. Я потім віддав цей текст на редагування, аби стилістично звести текст в одне ціле. Це ж Тургенєв, щоб не сказали нам, даючи оцінку сценарію, що ми змінили мову автора. Фільм Іванові сподобався. Оповідання коротке, а фільм повнометражний. Нашим завданням як сценаристів було його наповнити, розгорнути. Коли я написав Параджанову, що збираюсь ставити «Відлюдька», він здивувався: що там знімати? Коли Параджанов повернувся в Тбілісі, Георгій Шенгелая показав йому цей фільм, який тоді гримів, представляв СРСР на МКФ у Західному Берліні. Параджанов, зустрівши мене в Києві,

запитав: «Хто убив відлюдька – ти чи Миколайчук? І за що?». Смерть Хоми закономірна, він мав зникнути, як убитий птах чи мурашка, на яку він наступив, не помітивши. Хома ніби й любить ліс, охороняє, а насправді це не так. Його пани убили, також не помітивши цього. Чим іще цей фільм був цікавий – в ньому майже не було слів. Ще один яскравий спогад про Івана у мене пов'язаний з фільмом «Вавилон ХХ». Коли Іван здавав фільм художній раді студії, звучали зауваження. Найбільше претензій було до епізоду свята Йордану. Хтось із художньої ради каже: «Ота волоська пісня – навіщо вона? Хіба немає українських пісень?» Я не витримав і сказав: «Ви – українець, ви ставитесь до українських пісень з любов'ю, і я це розумію. А я не українець, і саме через цю пісню я вискочив у світ, за межі України». Її залишили. Та Іван все одно її залишив би. Хоча йому й довелося деякі епізоди скорочувати. «Доброзичливці» казали, мовляв, не бійся скорочувати – картина настільки геніальна, що, скільки не скоротиш, вона все одно залишиться геніальна.

В українському кіно два фільми вразили мене режисурою: «Совість» Володимира Денисенка і «Вавилон ХХ» Івана Миколайчука. Перший – на рівні Брессона, хоча його критикували й він був втрачений, але потім, коли відшукали, я його скоротив на 26 хвилин і послав на кілька фестивалів. У «Вавилоні ХХ» мене найбільше вразив гумор, те, чого не вистачало іншим українським фільмам. Була блискуча комедія «За двома зайцями» Віктора Іванова, та це міська картина і гумор її суто міський. А в Миколайчука і реакції артистів, і їхня жестикуляція, і рухи – все українське. Не може російський актор ходити так, як це робить Лесь Сердюк у ролі Данька! У цьому фільмі є те, що робили в кіно грузини: завжди над собою трішки іронізували. Колись ми дивились фільм Георгія Данелії «Не журись!». Отар Іоселіані після перегляду каже: «І чого цей грузин московського розливу сміється над грузинами?». А я: «Отаре, як тобі не соромно? А чому я не відчуваю, що він сміється над грузинами? Навпаки, я заздрю». Коли років чотири тому я розказував це Гії, він засміявся: «Я знав це. Отар недавно переглянув фільм і сказав, що в нього тепер уже зовсім інше враження». Це здорово, коли іронізують не над кимось, а над собою.

А коли я зняв «Польоти уві сні та наяву» і здавав його, після перегляду на художній раді Іван мені: «Якщо виріжеш хоча б кадр, я з тобою взагалі здороватись не буду». А я нічого й не вирізав. Якщо говорити про Миколайчука-актора, то я не знаю тих ролей, в яких би Іван до кінця реалізувався. Я хотів би побачити його в ролі князя Мишкіна. Взагалі, з 1973 до кінця 1970-х була вказівка його не знімати. В цей час

якось я зустрів його в тому ж таки холі на кіностудії й кажу: «Є справа. Я написав десять новел за «Журналом» Тараса Шевченка». І почав йому розповідати. Йому ці новели дуже сподобались, але він сказав: «Ромо, краще зі мною не зв'язуватись. Візьми у співавторів сценарію когось із письменників». Я звернувся до одного з них, він сказав, що ідея дуже цікава і що він піде з нею в ЦК до Капто погодити. Пообіцяв і не телефонує. Через кілька днів я випадково зустрів його на вулиці й питаю: «Чому не телефонуєш?». А він: «Мені соромно. Капто сказав, а чому це вірменин має робити про Шевченка?». Почувши це, я образився. Після цього більше жодної заявки на українську тему не подавав...

Коли Іван захворів, я не хотів його втратити, якогось екстрасенса викликав до нього з Донецька, часто навідувався до нього додому, навідував, коли він лежав у лікарні. Іван особливий – у нього все народне, все від природи, від його рідного краю. Йому не потрібні були консультанти з етнографії чи фольклору, все це в ньому жило природним життям. Це, звичайно, завдяки тому, що гуцули

зберегли свої звичаї – у «Тінях забутих предків» вони зафіксовані. У ньому нічого не було штучного, фальшивого. Як він вигадував, фантазував! Його історії приємно було слухати. Відзначу і його ввічливість у ставленні до інших.

І ще одне: коли я дивлюся фільми, в яких він знімався, я відразу можу сказати, що там він придумав. Не ображаючи режисерів. Я здогадуюсь, що він був автором отого епізоду в «Комісарах», коли його нещадно б'ють, а він знову і знову піднімається. Я люблю, як він танцює в «Тінях забутих предків», в «Анничці», в «Камінному хресті». Це натурально, природно, як дихання.

Він – гармонійна людина. І його з Марічкою пісні я також люблю. В моєму фільмі «Райські птахи» (2008) є короткий епізод, коли Марічка Миколайчук співає в кадрі, – мені хотілося додати цієї барви до зображення Києва 1970-х років.

Лютий, 2011

Іван Гаврилук: «Робити добро було для нього як дихати»

У мене все в житті починалося з Івана Миколайчука. Моє щастя і благодать від того, що доля кинула мене в середовище таких іменитих людей, як Сергій Параджанов, Леонід Осика, Георгій Якутович, Леонід Биков, Юрій Ілленко. Завдяки Іванові.

Перший крок на київській землі я ступив, заходячи до його хати. Приїхав зі Львова, з вокзалу – і до нього, він тоді мешкав на вулиці Жилинській. Був я йому зовсім чужий і незнайомий, і бачив я його тільки на екрані. Мав із собою всього-на-всього рекомендаційний лист від акторів театру імені Марії Заньковецької. Коли аналізую ту ситуацію з позиції прожитого, мене найбільше вражає, що він залишив мене жити в своїй хаті, однокімнатній квартирі з маленькою кухнею – ніхто в той час про те, що вона тісна, не думав. Сказати, що Іван допомагав мені вступати в інститут, комусь телефонував – ні! Такого тоді взагалі не могло бути. Бо ж інститут – це щось святе і брали туди тільки талановитих, а не тих, за кого просять. Але Іван морально підтримував.

Так зав'язалася наша дружба. Іван був учителем. Він мене не вчив, але школою був він сам, а я, живучи поруч, черпав його уроки. Для мене він і брат, і батько, хоча різниця у віці – сім років. Я не перестаю повторювати, що, якби не було Івана, тої зустрічі з ним, не було б нічого в моєму житті.

Фільм «Анничка» – режисерський дебют Бориса Івченка, для нього це був високий екзаме́н. Мене запрошували на кінопробу, але вийшла вона ніяка, Борис мені говорив якісь дивні речі – я не розумів, чого від мене хочуть. Я, ще першокурсник, звичайно, хотів зніматися, але не дуже тямив, що потрібно робити, а Борис не міг пояснити. Та

Іван Миколайчук в ролі Романа у фільмі «Анничка». Режисер Борис Івченко. Київська кіностудія ім. О. Довженка. 1968.

й не прагнув, бо вже взяв на цю роль свого друга. Однак той актор фізично не підходив для ролі. Іван Миколайчук був з цього приводу негативно збуджений, бо той вибір не монтувався в загальну концепцію. Група виїхала в експедицію, почали знімати. Настали літні канікули, я поїхав у село. І от якось їду велосипедом, а за мною таксі